

ONDERWIJSVERNIEUWING HEEFT TIJD NODIG!

Het KPC heeft in de afgelopen jaren intensief meegewerkt aan de vernieuwing van het basisonderwijs. Daarbij stonden kwaliteitszorg en praktijkgerichtheid voorop. In de twee vorige nummers van Kompact werd uitvoerig ingegaan op personeelsbeleid en onderwijsmanagement (nummer 56) en Nederlands als tweede taal (nummer 57). In dit artikel blikken we terug op een aantal andere KPC-activiteiten zoals AVI, levensbeschouwelijke educatie en methodenanalyses. Hoe kijken scholen terug op deze activiteiten? Op welke manier hebben deze bijgedragen aan de landelijke onderwijsinnovatie in de jaren 1985-1995? Daarover gingen wij in gesprek met twee schoolleiders - Jan van Uffelen van basisschool Aeresteijn in Langeraar (ZH) en Jan Willems van basisschool Kerensheide in Stein (L) - over AVI als basis voor een totale onderwijsvernieuwing, met Erwin Rouw van het dienstverleningscentrum voor onderwijs in Apeldoorn over methodenanalyses en met René van Blaricum van de Jeroen Boschschool in Den Bosch over het in 1985 ingevoerde nieuwe leergebied Geestelijke Stromingen.

AVI: basis voor totale onderwijsinnovatie

Onderwijs op Aeresteijn: elke dag een feest!

Aeresteijn, een r.-k. basisschool in het Zuidhollandse Langeraar bestond vorig schooljaar 20 jaar. Een jubileum dat door de ongeveer 400 leerlingen, het team en vele vrijwilligers met een twintigtal evenementen uitbundig is gevierd. Daaronder behoorden niet alleen sportieve activiteiten als een fietstocht, crossloop, avondvierdaagse en vossenjacht, maar ook culturele manifestaties als toneel- en dansvoorstellingen, tentoonstellingen, een pleinfestijn, film en muziekprojecten. De burens waren te gast op weeksluitingen, Carnaval kreeg een extra cachet en er werd een heuse playbackshow georganiseerd. De school adopteerde Margret als Foster Parents-Plan vriendinnetje, plantte een Aeresteijn-boom en kon met actiegelden een nieuw speeltoestel aanschaffen. Kleurrijke jubileumboeken vormen een waardevol aandenken aan dit feestelijk gebeuren, dat bijna een jaar lang zijn stempel drukte op het dorpsleven in Langeraar. Trots en enthousiast laat schoolleider Jan van Uffelen, al 33 jaar verknocht aan Aeresteijn, 'zijn' school zien. Een nostalgische schoolbank bij de hoofdingang herinnert nog heel even aan de lange gangen-school en rijtjes banken-klassen van vroegere tijden; maar her en der verspreid opgestelde computerapparatuur en modern vormgegeven documentatiecentrum, frisse en vrolijke klaslokalen en een fraaie personeelskamer doen vermoeden, dat onderwijs krijgen en geven hier elke dag een feestelijk gebeuren is. Het mini-openluchttheater, een sportveldje en de fantasierijke speelplaats zullen daar ongetwijfeld hun steentje aan bijdragen.

Kerensheide: gebouwd op ISMA-grondslag

Onder de rook van het DSM-complex ligt in een nieuwbouwwijk van het Limburgse Stein de r.-k. basisschool Kerensheide. Een moderne, tien jaar oude

school, destijds ontstaan uit een fusie tussen de jongens- en meisjesschool (Jozef en Maria) en twee kleuterscholen. Een school met ongeveer 400 leerlingen, merendeels autochtoon. Jan Willems werkt er al sinds 1969 en is vanaf 1974 schoolleider. Een rondgang door de school dwingt niet alleen bewondering af voor wat schoolleider Willems zelf de trots van zijn school noemt - het computerlokaal, met een indrukwekkend aantal computers - maar ook voor de wijze waarop de verschillende groepen hun plaats hebben gekregen in evenzovele lokaties, die na elke hoek in het gebouw verrassend in het zicht komen. Een groepje leerlingen kijkt nieuwsgierig en giechelend toe, wanneer ze op de kiek worden gezet, een tweetal dreumessen uit groep 1 ziet gebiologeerd voor een radio-cassetterecorder en zetten foutloos enkele 'geluidskaarten' op een rijtje. In de centrale ruimte staan de tafels uitnodigend gedekt voor de overblijvers.

"Het huidige gebouw", vertelt Jan Willems, "is eigenlijk het resultaat van een onderwijskundige visie, en laat zien hoe een onderwijsvisie kan leiden tot een goed doordacht schoolgebouw. Met deze visie maakten we kennis in het ISMA-project; waarbij ISMA staat voor: innovatie - strategie - model - analyse. ISMA kun je beschouwen als de directe voorloper van AVI: Analyse Van Individualiseringsvormen aan de hand van het leesonderwijs. Het gehele vloeroppervlak van onze school is door onszelf ontworpen en vervolgens in handen van een architect gegeven, die binnen de mogelijkheden van de wet een gebouw heeft weten te realiseren, dat in niets meer doet terug denken aan de klassieke gangenschool van vroeger. We zijn er dan ook heel trots op in zo'n gebouw onderwijs te mogen realiseren".

Leren lezen... maar nog véél meer!

Terug naar Aeresteijn. Wat in deze school vooral opvalt, zijn de grote hoeveelheden leesboeken, overal in het gebouw. Met uitnodigende ruggen als *Ha! Lezen* en... veelal gerangschikt op AVI-niveau. Als vanzelf komt het gesprek op AVI terecht. Jan van Uffelen: "Je kunt inderdaad zeggen, dat wij van oudsher een echte 'lees-school' zijn. Het project *Ha! Lezen* hebben wij destijds, in de tweede fase van AVI, samen met een aantal andere scholen opgezet en in de loop der jaren steeds verder uitgebouwd. Onze leerlingen lezen dan ook veel en graag, en de geautomatiseerde schoolbibliotheek is een goede garantie voor een perfecte administratie!"

AVI heeft voor Aeresteijn echter véél meer betekend dan alleen de vernieuwing van het leesonderwijs, betoogt Jan van Uffelen: "Deelname aan het AVI-project was voor ons een krachtige stimulans en motivatie voor een totale onderwijsvernieuwing. We hebben daar destijds veel tijd en energie in gestoken, maar we hebben er ook bijzonder veel voor terug gekregen. Eigenlijk kun je zeggen, dat AVI in de zeventiger jaren de basis heeft gelegd voor andere groeperingsvormen en het huidige individualiseringsonderwijs. Het ging immers lang niet alleen om lezen en taal, maar evenzeer om rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis enzovoort. De wijze waarop wij op Aeresteijn het leergebied wereldoriëntatie middels projecten concreet vorm hebben gegeven (het 'WO-vierkant' van het KPC), heeft zijn wortels ongetwijfeld in AVI."

Ook Jan Willems benadrukt nog eens de sterke kanten van het ISMA/AVI-project: "Die sterke kanten zaten 'm vooral in het feit dat er een innovatiestrategie aan de hand van een verantwoord opgebouwd model kon worden uitgezet, welke uitgevoerd werd op de werkvloer. Bovendien vonden regelmatig centrale bijeenkomsten plaats met de andere projectscholen, waardoor gezamenlijke scholing mogelijk werd, er een klankbord ontstond voor elkaar en je van elkaars ervaringen kon leren. Vooral de ideeën rond individualisering aan de hand van het leesonderwijs spraken mij toen al bijzonder aan." Later breidden deze ideeën zich als een olievlek uit: eerst in het Limburgse, in de jaren daarna over het gehele land. "Gaandeweg bleek", aldus Willems, "dat deze wijze van denken bij uitstek toegepast kon worden binnen wereldoriënterende vakken en dat het voortreffelijk werkte om het klassikale onderwijs - waar veel leerkrachten tegenaan hikten - om te vormen naar groepsonderwijs. Daarom is AVI van zo'n grote waarde geweest voor de totale onderwijsvernieuwing in de latere tachtiger jaren en niet alleen of uitsluitend voor het organiseren van goed leesonderwijs."

KPC-trainingen

Jan van Uffelen kijkt met veel genoegen terug op de talloze KPC-trainingen in het kader van het AVI-project: "In de schoolleiders- en schoolbegeleiderstrainingen leerde je vooral óver het AVI-pakket heen kijken. Natuurlijk was het van belang om te leren werken met AVI; we oefenden dan ook druk met het maken van leesroosters voor alle vormen van lezen en we maakten ons nieuwe werkvormen eigen. Maar het was toch vooral de theorie achter AVI, de formele vorming, die ons stimuleerde en aanzette tot méér. In dat opzicht is het ook jammer, dat AVI momenteel min of meer 'verworden' is tot alleen maar een 'toets-pakket'. Een uiterst betrouwbaar en waardevol toetsmiddel, maar in feite een enorme verenging van de oorspronkelijke doelstellingen." Hij wordt in dezen bijgevallen door Jan Willems, die eveneens van mening is dat het 'AVI-toetsgebeuren' tot een enorme verschraving van de eigenlijke doelstellingen heeft geleid; hoe functioneel overigens de toetskaarten ook zijn!

Van Uffelen steekt niet onder stoelen of banken, het altijd van groot belang te hebben gevonden, dat al deze vernieuwingen gedragen werden door het gehele team; want als schoolleider kun je dat allemaal nooit alleen realiseren. Bovendien was het goed te ervaren, dat je als school voor zulke vernieuwingen niet zonder externe ondersteuning kunt. Jan van Uffelen: "In dat opzicht hadden (en hebben) wij het KPC altijd met open armen verwelkomd en voelden wij ons gesteund door een 'sterke arm', als je dat zo mag zeggen. Want zonder die kennis en medewerking van het KPC hadden wij dat alles nooit voor elkaar gekregen." Ook Jan Willems heeft hele goede herinneringen aan de frequent bezochte schoolleiderstrainingen van het KPC, met name ook aan die rond het 'betrokkenheidsmodel', dat feitelijk al in het ISMA-project in de steigers was gezet. "Ik heb gemerkt", zegt Willems, "dat met name de implementatie van dergelijke onderwijskundige ideeën veel tijd kost. Er gaan jaren overheen, voordat de doelstellingen daadwerkelijk op de werkvloer gerealiseerd kunnen worden. Concreet materiaal is daarbij onontbeerlijk en in dat opzicht konden wij ook goed gebruik maken van wat we in het AVI-project hadden opgestoken."

Twaalfduizend computerstreepjes

Jan Willems en Jan van Uffelen gaan er trots op vorig jaar - bij de presentatie van het totaal vernieuwde AVI-pakket - door het KPC uitgenodigd te zijn om met zijn tweeën namens het gehele basisonderwijs in Nederland het nieuwe pakket in ontvangst te mogen nemen. Beiden waren als school ook betrokken bij de totstandkoming van de aanpassingen. Vinden zij dat er voldoende rekening is gehouden met wensen en opmerkingen van scholen? Jan Willems: "Zeker wat betreft de normering en tijdsduur denk ik, dat scholen invloed hebben gehad op de revisie van het pakket. De inhoud van het totaal-product en de teksten op de kaarten vind ik - op een enkele uitzondering na - duidelijk verbeterd. Je kunt merken dat er goed geluisterd is naar de ervaringen van scholen en dat hun kritische kanttekeningen ter harte zijn genomen." En op Aeresteijn werden in het kader van de herziening van de toetskaarten met 200 leerlingen zo rond de 1200 oude en nieuwe AVI-kaarten afgewerkt: een voornamelijk 'technische', maar wel intensieve operatie, die een dikke 100 uren in beslag nam en waarvoor ruim 12.000 streepjes op computervellen moesten worden gezet: "Een gigantische klus - achteraf gezien - die we graag op ons hebben genomen, omdat we in al die jaren al zoveel aan het KPC te danken hadden en we op die manier eens iets terug konden doen!", glundert Jan van Uffelen.

Methodenanalyses: in dienst van brede onderwijsinnovatie

"De voeding van het netwerk bepaalt de kracht van de groei": dit devies koos Stichting Perspectief, dienstverleningscentrum voor onderwijs in Apeldoorn en Deventer, toen de beide onderwijsbegeleidingsdiensten van Oost- en Midden-Veluwe enkele jaren geleden fuseerden. De statige, witte villa in het centrum van Apeldoorn herbergt een uitgebreide leermiddelencollectie voor het basisonderwijs, waarvan door leerkrachten van de Apeldoornse scholen en pabo-studenten druk gebruik wordt gemaakt. Erwin Rouw - al bijna 25 jaar actief als onderwijsbegeleider - weet als geen ander hoe belangrijk het is dat netwerken gevoed blijven door inbreng en know-how van onderop; zonder deze verliezen ze hun power en slagvaardigheid en verworden ze tot nietszeggende lege hulzen en kale, uitgekledde structuren.

Op zoek naar een analyse-model

Rouw was jarenlang voorzitter van de WDOO, de - nog steeds bestaande - Werkgroep voor Documentatie van Opvoeding en Onderwijs. "Een landelijke werkgroep", vertelt Erwin Rouw, "die tot taak had om informatie te verzamelen over leermiddelen voor het basisonderwijs en zich bezig hield met de vraag, op welke manier je als begeleider deze informatie kon doorgeven aan collega-begeleiders en scholen." De WDOO was van mening, dat voor het beschrijven en analyseren van nieuwe en gebruikte leermiddelen een goed analyse-model nodig zou zijn en kwam onder andere in contact met het KPC, waar men zo'n model aan het ontwikkelen was. Vanaf dat moment opereerden WDOO en KPC op dit punt samen. Erwin Rouw: "Aanvankelijk experimenteerde de WDOO met methoden voor het Nederlandse taalonderwijs - toen, in de zeventiger jaren, nog 'moedertaalonderwijs' geheten! - en ontwikkelde op basis van analyses en

beschrijvingen van taalmethoden een model, dat gaandeweg echter niet bruikbaar bleek. Er openden zich nieuwe perspectieven, toen het roer werd omgegooid en methoden voor wereldoriëntatie als uitgangspunt werden genomen. Daaruit ontstonden twee modellen, waarvan er één - het meest zakelijke - geschikt bleek. Het 'succes' van dit analyse-model was voornamelijk gebaseerd op het feit, dat bij de beschrijvingen de methode zèlf het uitgangspunt vormde: Wat zegt de methode te willen? Klopt dat, en waar kun je dat aan zien? Simpel, maar zeer betrouwbaar en bovenal: objectief. De reeks analyses van taal- en rekenmethoden zoals deze momenteel nog steeds door het KPC worden gemaakt, vindt feitelijk zijn oorsprong in het in samenwerking met de WDOO ontwikkelde model; zij het, dat in deze KPC-analyses ook ruimte is voor een flink stuk evaluatie."

Onderwijsvernieuwing: methoden noodzakelijk

In de loop der jaren werd zo een aantal leermiddelen beschreven en door het NICL (Nederlands Instituut voor Centrale Leermiddelenregistratie) in overzichten systematisch bij elkaar gezet, daartoe aangespoord door de ALM (Adviesgroep Leermiddelen). "Een prima zaak", meent Erwin Rouw, "want scholen bleken en blijken aan deze overzichten, analyses en beschrijvingen grote behoefte te hebben. Zeker nu scholen veel bewuster bezig zijn met wat ze met hun onderwijs willen bereiken, is de keuze van een goede methode van uitermate groot belang. Want hoewel je voor onderwijsvernieuwingen altijd voorlopers nodig hebt, die zoeken naar de richting en diepgang, zijn het uiteindelijk toch altijd de methoden die de breedte van de onderwijsinnovatie bewerkstelligen en voor driekwart de gang van het onderwijs bepalen. Het pionierswerk van de WDOO in de late zeventiger, begin tachtiger jaren heeft dus zeker zijn vruchten afgeworpen en veel voorwerk verricht voor nieuwe methoden, die na de invoering van de Wet op het Basisonderwijs in augustus 1985 op de markt zijn gebracht."

Geestelijke Stromingen: sprong in het diepe

Permanente uitdaging

De r.-k. basisschool Jeroen Bosch in Den Bosch/Hintham was in 1986-1987 één van de scholen die deelnam aan het diepte-project Geestelijke Stromingen: een KPC-project dat tot doel had stimulansen te geven voor de invoering van het nieuwe leergebied dat met ingang van augustus 1985 verplicht gesteld werd voor groep 7 en 8 van de basisschool.

De Jeroen Boschschool ligt in een vrij grote nieuwbouwwijk van Hintham en telt om en nabij de 300 leerlingen. Ruim 10% van de leerlingen is allochtoon. René van Blaricum gaf er destijds les aan leerlingen van groep 7 en had in het begin totaal geen idee hoe dit nieuwe leergebied vorm moest krijgen. Toen de Jeroen Boschschool zich kandidaat stelde voor deelname aan het diepte-project, had hij zo zijn twijfels over de invulling van dit nieuwe leergebied, maar ging er toch nieuwsgierig mee aan de slag, begeleid door het KPC. Zijn eerste ervaringen waren positief, maar hij realiseerde zich, dat er gaandeweg praktijk zou moeten groeien. René van Blaricum: "Wanneer ik nu terugkijk op de voorbije jaren, dan

denk ik dat dit 'leergebied' inderdaad een geweldige groei heeft doorgemaakt. Niet alleen heeft het op school een duidelijke plaats gekregen, maar het betekende ook een stuk verdieping voor mezelf. Mijn aanvankelijke twijfels werden al snel weggenomen, met name door de begeleiding die het KPC bood: je kreeg ontzettend veel bruikbaar materiaal in handen, waarmee je de nieuwsgierigheid en belangstelling van kinderen kon wekken." Hij blijft het een permanente uitdaging vinden om je de stof van dit leergebied eigen te maken en te vertalen naar kinderen toe.

Aanhaken bij actualiteit

René van Blaricum kent de discussie over de relatie tussen Geestelijke Stromingen, wereldoriëntatie en katechese/godsdienstonderwijs, maar al te goed; een discussie die met name in de tweede helft van de tachtiger jaren vele gemoederen in beweging heeft gebracht. Van Blaricum is ervan overtuigd, dat het bij Geestelijke Stromingen niet om een geïsoleerd leergebied of het overdragen van objectieve en vrijblijvende kennis gaat: "Geestelijke Stromingen heeft te maken met het totale schoolgebeuren en is niet te beperken tot een half uurtje per week op het rooster. Bovendien is het aanhaken bij de actualiteit belangrijk. Als de televisie beelden laat zien over de melk drinkende hindoe-god Ganesha of kranten melding maken van huilende madonna's, dan zijn dat aanknopingspunten om een klasgesprek te beginnen over gebruiken en rituelen in de verschillende godsdiensten. Of wanneer een Marokkaans kind terugkomt van vakantie met keurige oranje nagels en henna-streepjes aan handen en voeten, en kinderen vragen naar de betekenis daarvan, dan moet je daar wat mee. Zo'n voorval biedt dan een uitstekende gelegenheid om kinderen te laten zien, dat de wereld wel wat groter is dan alleen Hintham en dat niet iedereen dezelfde normen en waarden hanteert."

René van Blaricum is buitengewoon gelukkig met de aanwezigheid van collega Sophie Rommens op de Jeroen Boschschool. Zeventien jaar geleden aangesteld als remedial teacher om enkele buitenlandse kinderen te begeleiden, heeft ze nu een eigen kamertje op de school, helemaal ingericht met attributen uit Marokko en Turkije, waardoor kinderen uit die landen een vertrouwde sfeer om zich heen voelen. "Sophie Rommens houdt ons door het jaar op de hoogte van belangrijke feestdagen en hoogtepunten. Op onze school vieren we niet alleen Sinterklaas, Kerstmis en Pasen, maar ook Ramadan, Suikerfeest en Divali. Door kinderen onderling bij elkaars feesten te betrekken en niet vrij-af te geven, leren ze waardering op te brengen voor elkaars gebruiken en gewoonten."

Drempelvrees overwonnen

Tien jaar Geestelijke Stromingen op de Jeroen Boschschool: René van Blaricum vindt, dat er in de afgelopen jaren een duidelijke praktijk is gegroeid en dat de drempelvrees van tien jaar geleden is overwonnen: "Het multicultureel worden van onze samenleving heeft in velerlei opzicht verrijkend gewerkt. Ik merk, dat er hele goede verstandhouding bestaat tussen autochtone en allochtone kinderen en hun ouders. Ik denk, dat we daar als school aan hebben kunnen bijdragen, door destijds maar gewoon in het diepe te springen en de uitdaging aan te

nemen. Dat Geestelijke Stromingen bij ons op school zó is gegroeid, hebben we mede te danken aan onze deelname aan het KPC-project."